

Hanna Prószyńska-Bordas
AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO JÓZEFA PIŁSUDSKIEGO W WARSZAWIE

MASYW MONTSERRAT W KATALONII JAKO OBSZAR TURYSTYCZNY

Abstract

The Montserrat Massif in Catalonia as a tourist destination

The paper analyses the tourism resources in the Massif of Montserrat, located near the metropolitan area of Barcelona (Spain) and protected as a natural park. The area is characterized by favorable conditions for pilgrimage and spiritual retreats as well as for various forms of physical and intellectual leisure activities. The landscapes created by the surreal rock formations with the unique plant communities protected as a natural park are the “magnet” for tourists. The Montserrat Abbey dedicated to the Holy Virgin is one of the oldest centers of the Benedictine spirituality in Europe, expanding its mission of integration of the faith and culture in society, favoring the strengthening of the Catalan national identity based on the Christian roots. Pilgrimage traditions have been revived and the tourist offer has been adapted to the profile of the modern visitor. The infrastructure embraces a developed system of tourist facilities, excellent road and public transport and a good network of hiking trails. The integration of the nature tourism and cultural tourism is being achieved by the sustainable management of the area through the collaboration of local authorities and stakeholders.

Key words: tourist destination, tourism resources, religious tourism, shrine, tourism infrastructure
Słowa kluczowe: ośrodki turystyczne, walory turystyczne, turystyka religijna, sanktuarium, zagospodarowanie turystyczne

WPROWADZENIE

Koncepcja zrównoważonego rozwoju turystyki na obszarach cennych przyrodniczo i kulturowo zakłada takie funkcjonowanie turystyki, by nie zaburzała ona nieodwracalnie układu człowiek–środowisko, a raczej sprzyjała polepszeniu stanu tego układu dzięki właściwemu planowaniu i zarządzaniu, przy czym część dochodów z gospodarki turystycznej ma służyć zapewnieniu godnych warunków bytu społeczności lokalnej oraz ochronie przyrody i dziedzictwa lokalnego. Wprowadzenie w życie tej koncepcji odbywa się przez planowanie przestrzenne, zarządzanie zgodne z przyjętą strategią rozwoju w ramach układów legislacyjnych obowiązujących w danym państwie, wsparte monitoringiem stanu danego obszaru turystycznego (Kowalczyk i wsp. 2010). Dużą rolę w systemie turystyki zrównoważonej odgrywają samorządy lokalne, podmioty gospodarki turystycznej oraz organizacje pozarządowe skupiające mieszkańców i turystów. Hiszpania znana jest z wprowadze-

nia praw w zakresie ograniczenia urbanizacji pasa nadmorskiego przez Prawo Pobrzeży (*Ley de Costas*) z 1988 r., zmodyfikowane w 2013 r. w kierunku złagodzenia warunków dla inwestycji kubaturowych (*Ley* 2013). Niniejszy artykuł przybliży sytuację rozwoju turystyki i rekreacji w terenie górskim na przykładzie Masywu Montserrat, popularnego obszaru penetracji przez mieszkańców aglomeracji Barcelony, zarządzanego przez autonomiczną jednostkę administracyjną Patronat de la Muntanya de Montserrat, specjalnie powołaną w 1950 r. w obliczu szczególnego znaczenia kompleksowej ochrony tego obszaru.

Montserrat to góra o fantastycznej rzeźbie skalnej z położonym w połowie jej wysokości ośrodkiem kultu religijnego, obejmującym opactwo benedyktynów pod wezwaniem Świętej Maryi i sanktuarium z cudowną figurką Czarnej Matki Bożej. Wielowiekowa obecność mnichów, zaśluzonych dla rozwoju kultury religijnej (szczególnie piśmiennictwa i muzyki), krzewienia języka katalońskiego i idei narodowej, sprawiła, że jest to miejsce

fol. W. Giemza

Masyw Montserrat – „przepełniona góra”

szczególne dla Katalończyków (Nuet i Badia 1987). Również współcześnie, mimo postępującej utraty świadomości chrześcijańskiej w społeczeństwie, ten ośrodek duchowości jest nadal symbolem tożsamości dążącego do autonomii narodu katalońskiego (Parellada 2002). Co roku sanktuarium odwiedzają blisko 2 miliony osób. Teren sanktuarium wypełnia się podczas uroczystości religijnych i świąt narodowych. Do figurki Matki Bożej ustawia się długa kolejka. Opactwo to ważne centrum kultury, służące społeczeństwu duszpastersko i wydawniczo, a także przez organizowane tu imprezy: seminaria naukowe, kursy specjalistyczne, konferencje, festiwale, koncerty i wystawy (Massot i Muntaner 2012). Zarówno dawne szlaki pielgrzymkowe do Montserrat, jak i przebiegający przez cały Półwysp Iberyjski szlak do Santiago de Compostela współcześnie są na nowo odkrywane jako produkt turystyki kulturowej i służą coraz liczniejszym piechurkom, którzy chcą wypróbować swoich sił i zasmakować wędrówki przemieniającej wewnątrz. Na terenie masywu są dobre warunki do uprawiania powiązanej z krajoznawstwem turystyki pieszej i rowerowej. Charakterystyczne formacje skalne czynią z Masywu Montserrat ważny obszar uprawiania wspinaczki skałkowej, a liczne jaskinie umożliwiają turystykę speleologiczną.

CEL I METODYKA PRACY

Artykuł zawiera analizę opisową Masywu Montserrat jako obszaru recepcji ruchu turystycznego. Celem pracy było rozpoznanie

form oferty turystycznej w kontekście równoważenia wpływu turystyki na obszar recepcyjny, jego przyrodę, gospodarkę i społeczność lokalną. Postawiono następujące pytania badawcze: Jakimi walorami turystycznymi (przyrodniczymi i antropogenicznymi) dysponuje Masyw Montserrat? Jakie propozycje spędzania czasu wolnego oferują lokalne podmioty? Jakimi sposobami gospodarze terenu dążą do zrównoważenia rozwoju turystyki w Masywie Montserrat?

Aby znaleźć odpowiedź na te pytania, rozpatrzono rolę poszczególnych elementów atrakcyjności turystycznej (walorów przyrodniczych i kulturowych oraz infrastruktury turystycznej), a także kierunki działań podejmowanych przez organizatorów turystyki, próbując określić ukierunkowanie przemian współczesnej oferty turystycznej w kontekście zrównoważonego rozwoju.

Pracę oparto na obserwacji i na analizie dokumentów oraz na wywiadach z ekspertami (przedstawicielem benedyktynów, personelem świeckim sanktuarium, personelem parku naturalnego, pracownikami IT, wytrawnymi turystami). Wykorzystano materiały źródłowe, zredagowane w języku katalońskim, które w Polsce są całkowicie nieznane. Przeprowadzono kwerendę biblioteczną w placówkach Uniwersytetu Barcelony, zbiorach Parku Naturalnego Góry Montserrat oraz w bibliotekach cyfrowych, które udostępniają skany rzadkich dzieł archiwalnych.

UWARUNKOWANIA PRZYRODNICZE ROZWOJU TURYSTYKI W MONTSERRAT

Położenie. Masyw Montserrat leży w północno-wschodniej części Półwyspu Iberyjskiego, w prowincji Barcelona, w Katalonii, stanowiącej kraj autonomiczny w granicach Hiszpanii. Znajduje się w odległości 40 km na północny zachód od Barcelony, na styku granic katalońskich regionów administracyjnych drugiego stopnia: Baix Llobregat, Bages oraz Anoia. Administracyjnie obszar ten należy do czterech gmin miejskich, których główne miejscowości, nazywane „bramami do Montserrat”, to Monistrol na północnym wschodzie, Marganell na północy, El Bruc na południowym zachodzie oraz Collbató na

południu (Gasol 1992). Masyw położony jest na skraju Centralnej Depresji Katalońskiej, na prawym brzegu rzeki Llobregat. Współrzędne geograficzne obszaru to: 41°34'37" N, 1°45'51" E. Masyw ma 10 km długości w kierunku E-W oraz 5 km szerokości w kierunku N-S. Od wschodu ograniczony jest wąwozem El Carat, w którym płynie rzeka Llobregat, od zachodu natomiast – przełęczą Can Maçana. Północną granicę Montserrat wyznacza dolina Marganell, a południową – płaskowyż Collbató – El Bruc. Całkowity obwód masywu o kształcie zbliżonym do elipsy wynosi około 25 km.

Geologia i ukształtowanie terenu. Skały budujące Montserrat powstały w epoce eocenu i oligocenu (50–23 milionów lat temu) w procesie osadzania przez rzekę u jej ujścia do morza materiału skalnego pochodzącego z formujących się gór w strefie pirenejskiej. Ponad 1000-metrowej miąższości stożek aluwialny utworzony z wypłukanych z Pirenejów otoczków, piasków i ilów uległ scementowaniu, tworząc zlepieńce. Na początku neogenu (23 miliony lat temu) na skutek pęknięć skorupy ziemskiej utworzyły się wokół Montserrat zapadliska tektoniczne, co spowodowało, że dawny stożek aluwialny znalazł się wysoko ponad otaczającym terenem (Martínez i Rius 2006). Przez miliony lat czynniki egzogeniczne rozczłonkowały górotwór. Wskutek erozji wapiennych, mniej odpornych osadów powstała dzisiejsza unikatowa rzeźba (Molas i Rifa 1998). Masyw Montserrat należy do Geoparku Katalonii Centralnej, jednego z ośmiu geoparków w Hiszpanii.

Montserrat po katalońsku znaczy „przepiłowana góra”; masyw widziany z daleka przypomina bowiem piłę z gigantycznymi kamiennymi zębami. Według legendy, utrwalonej w popularnej religijnej pieśni *Virolai* do słów ks. Cinto Verdaguera, niesamowite formy skał zostały wycięte złotą piłą przez anioły.

Pojedyncze formacje skalne stanowiące oddzielne wierzchołki o maczugowatym kształcie nazywane są *agulles* (igły). Stok północny, opadający ku dolinie Llobregat, różni się rzeźbą od południowego. Występują tu strome urwiska ze ścianami przekraczającymi 300 m, poprzecinane pionowymi szczelinami. Stok południowy natomiast charakteryzuje się szerokimi przesmykami i prze-

łączami między pojedynczymi skałami. Najwyższy szczyt Sant Jeroni (1236 m n.p.m.) i drugi pod względem wysokości wierzchołek Els Ecos (1220 m n.p.m.) rozdzielone są przełęczą Migdia. Przełęcz ta dzieli także cały masyw na część wschodnią i zachodnią. W części wschodniej, ciągnącej się do rzeki Llobregat, wyróżnia się dwa obszary rozdzielone potokiem Santa Maria. Po jego prawej stronie znajduje się obszar Santa Magdalena, w skład którego wchodzi skupiska wierzchołków: Serra Llarga, Sant Joan, Les Paperes, płaskowyże Les Tarantules i Sant Miquel oraz charakterystyczne pojedyncze „iglice” – La Gorra Frigia (Czapka Frygijska), La Gorra Marinera (Czapka Marynarska) oraz Els Pollegons (Widły). Po lewej stronie strumienia znajduje się obszar nazwany Sant Salvador z klasztorem Benedyktynów i bazyliką. Najbardziej znane twory skalne tego regionu to: Els Flautats (Organy), La Momia (Mumia), La Panxa del Bisbe (Brzuch Biskupa), La Prenyada (Ciężarna), El Cap de Mort (Trupia Głowa) oraz emblematiczny wierzchołek El Cavall Bernat (Koń Bernard), stanowiący symbol całego masywu. Zachodnia część masywu składa się z trzech regionów nazwanych Els Ecos (Echa), Els Freres Encantants (Zakłęci Zakonnicy) oraz Les Agulles (Igły) i rozdzielonych dwiema przełęczami – Port i La Figura. Niektóre skały w tym regionie odznaczają się wyjątkowymi kształtami: El Lloro (Papuga), El Cilindre (Cylinder), La Tri-roca (Potrójna Skała) oraz Roca Foradada (Przedziurawiona Skała) razem z połączoną z nią skałą La Cadireta (Krzesełko) (Llobet 2005).

Procesy erozyjne przyczyniły się do powstania wielu jaskiń i innych form krasowych licznie występujących na terenie masywu (Cervelló 2006). W pejzażu widoczne są nisze skalne jak La Cova de l'Arcada. Najbardziej znane w turystyce popularnej to Coves del Salnitre w Collbató – największe w Katalonii jaskinie, w których ongiś wydobywano saletrę potasową, udostępnione do penetracji na trasie długości 958 m (<http://www.espeleoindex.com>). Wiele jaskiń w przeszłości użytkowali miejscowi rolnicy i pastarze. W jaskini La Cova de l'Alfonso odbywało się ponoć w XVII w. nielegalne bicie monet w całkowitej tajemnicy, jako że masy skalne tłumiły uderzenia młota. Niektóre nisze były obudowane murem i stanowiły schro-

nienia dla ludzi, np. La Cova de la Murdela, lub pełniły rolę zagrody dla stada, jak La Balma de Can Solà. Rarytasem dla speleologów są studnie krasowe. Najgłębsze z nich spenetrowane zostały po raz pierwszy w 1908 r. przez zespół pod kierownictwem geologa Marià Faury Sansa: owiane legendami Els Pouetons (Studzienki) w pobliżu schroniska Vicenç Barber, znane już w 1789 r., z awenem głębokości 123 m, oraz jeszcze głębsza studnia Pou de Costa Dreta – 148 m (<http://www.espeleindex.com>).

Współczesne ruchy masowe – obrywy skalne i osuwiska – należą do częstych zjawisk, szczególnie po deszczach, niejednokrotnie tarasując drogi czy tory kolejki zębatej, zagrażając też ludziom.

Klimat. Badany obszar leży w strefie wilgotnego klimatu śródziemnomorskiego o dużych wpływach morskich, długich, gorących i suchych latach oraz krótkich, łagodnych i deszczowych zimach. Miejscowy klimat jest chłodniejszy w porównaniu z otaczającymi obszarami. Średnia roczna temperatura wynosi tu 12°C. Montserrat jako obszar górski charakteryzuje się bardzo zróżnicowanymi warunkami i występowaniem wielu topoklimatów w zależności od warunków solarnych, wysokości nad poziomem morza, osłony od wiatru. Temperatura latem rzadko przekracza 27°C. W najcieplejszym miesiącu – lipcu – średnia temperatura wynosi 21°C. Zimą temperatura dzienna oscyluje między 1°C a 11°C. W najzimniejszych miesiącach średnia dobowa temperatura spada poniżej 10°C. Niekiedy w grudniu i styczniu występują dni mroźne. Dni bezchmurne charakteryzują się znacznymi dobowymi wahaniami temperatury (Molas i Rifa 1998).

Roczne opady, w zależności od wysokości i ekspozycji zboczy, wahają się od 350 do 900 mm. Częste deszcze występują wiosną od kwietnia do czerwca, zazwyczaj są jednak mało obfite i krótkotrwałe. Na miesiące letnie przypada susza związana z wysoką temperaturą oraz niskimi sumami opadów. Jest to okres zagrożenia pożarowego. Jesienią występują natomiast rzadsze, ale bardzo intensywne deszcze. Opady śniegu są sporadyczne. W ciągu roku występuje około 70 dni ze zjawiskiem mgły. Często zdarza się, że mgły zakrywają całą górę. Mgła jest nieocenionym

źródłem wilgoci dla roślinności ukorzenionej w płytkiej glebie i szczelinach skalnych. Przeważają wiatry wiejące z kierunku północnego. Więcej dni wietrznych występuje latem oraz wiosną (Molas i Rifa 1998).

Sieć hydrologiczna. Wody opadowe szybko nikną ze względu na krasowienie skał, bardzo duże nachylenie stoków oraz duże nasłonecznienie. Po ulewnych deszczach w niektórych miejscach wybijają źródła. Ze względu na swoje okresowe występowanie nazywane są one *fonts mentirosas*, czyli „oszukiwanymi źródłami”. W żlebach pojawiają się okresowe potoki. Przy ich ujściach budowano zbiorniki retencyjne. Llobregat, druga co do wielkości rzeka Katalonii (170 km długości), opływa Masyw Montserrat wąską doliną od wschodu. Nazwa cieką pochodzi od łacińskiego *rubricatus* – „czerwony” i wiąże się z kolorem zawiesiny (Gasol 1992). W dolinie Llobregat odkryto wody siarkowe o temperaturze 32°C. W XIX w. powstało uzdrowisko Puda de Montserrat (*puda* – „cuchnąca”), do którego na kuracje wodne zjeżdżała barcelońska burżuazja. Luksusowe urządzenia sanatoryjne zostały zniszczone podczas wysokiej wody w 1958 r. i od tej pory pozostają w ruinie (Estrada i Planell 2011).

Świat roślinny. Zróżnicowane siedliska, wysokość nad poziomem morza oraz nachylenie zboczy i ekspozycja w stosunku do stron świata, a także dawna i obecna działalność człowieka, są przyczynami istnienia dużych kontrastów w składzie ekosystemów. Sąsiaduje tu ze sobą roślinność środowisk skrajnie suchych i roślinność wilgociolubna. Występuje tu ponad połowa z około 3000 gatunków roślin obecnych na terenie Katalonii. Góra oglądana z pewnej odległości sprawia wrażenie surowej, przepaścistej formy skalnej, o skąpej roślinności. Turyści eksplorujący ścieżki masywu zostają zaskoczeni niezwykle różnorodną i miejscami gęstą szatą roślinną. Podstawowym drzewem jest wieczniezielony dąb ostrolistny (*Quercus ilex*), porastający wąwozy i jary Montserrat. Inne zbiorowiska leśne to *Quercetum pubescentis* – ciepłolubna dąbrowa – oraz *Saniculo-Taxetum* – las cisowy z żankiem zwyczajnym. W niższych partiach Masywu Montserrat dominuje sosna biała (*Pinus halepensis*), charakteryzująca się srebrnoszarą korą. W wyż-

szych, zacienionych partiach przeważa dąb ostrolistny z domieszką innych gatunków dębów (m.in. dąb omszony – *Quercus humilis*). Występują tu też klony (*Acer granatense* oraz *Acer mospessulanus*), jarząb mączny oraz jarząb brekinia (*Sorbus aria*, *Sorbus torminalis*), lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos*), chruści- na jagodna, czyli drzewo poziomkowe (*Arbutus unedo*) o czerwonych jadalnych owocach, różne gatunki sosny, a z krzewów: leszczyna pospolita (*Corylus avellana*), ostrokrzew kolczasty (*Ilex aquifolium*) o czerwonych owocach, używany do bukietów bożonarodzeniowych, bukszpan wieczniezielony (*Buxus sempervirens*), kalina wawrzynowata (*Viburnum tinus*) i cis (*Taxus baccata*). Jest wiele pnączy: kolcowój lekarski (*Smilax aspera*) – cierniste pnącze o zielonkawych kwiatach, wiciokrzew popłątany (*Lonicera implexa*), zwany dzikim winem, oraz szakłak wieczniezielony (*Rhamnus alaternus*). W runie na stokach wilgotnych rośnie przyłaszczka pospolita (*Hepatica nobilis*). Gatunki klimatu umiarkowanego kontrastują z roślinnością śródziemnomorską, zwłaszcza jesienią, kiedy ich liście żółkną, natomiast rośliny śródziemnomorskie pozostają zielone.

Nasłonecznione powierzchnie porośnięte są niskopiennymi gatunkami, charakterystycznymi dla klimatu śródziemnomorskiego. Niektóre z nich to zarośnięte dawne pola o zdegradowanej glebie lub pogorzelska, na których nie odtworzył się las. Rośnie tu formacja krzewiasta: rozmaryn lekarski (*Rosmarinus officinalis*), tymianek właściwy (*Thymus vulgaris*), jałowiec śródziemnomorski (*Juniperus phoenicea*) oraz wrzosiec (*Erica multiflora*). Występują też łąki z bylinami kserofitycznymi (m.in. z rodziny szparagowatych).

W szczytowych partiach gór występują połacie nagiej skały, miejscami porośnięte przez krzewinki, których system korzeniowy penetruje szczeliny skalne. Często rośliny te charakteryzują się pięknymi kwiatami: ramonda pirenejska (*Ramonda myconi*), endemiczna skalnica jęczyczkowata, zwana koroną królowej (*Saxifraga callosa catalaunica*), występująca tylko w Montserrat oraz sąsiadującym paśmie Sant Llorenç del Munt, a także endemiczna dla gór Katalonii iglica cuchnąca skalna (*Erodium foetidum rupestre*) (Nuet i Badia 1987).

Fauna. Dzisiejsza fauna jest stosunkowo bogata mimo braku dużych ssaków, które – z wyjątkiem dzików (*Sus scrofa*) – znikły w wyniku antropopresji. Występowanie różnych gatunków zwierząt na terenie masywu wiąże się z różnymi środowiskami (<http://muntanyamontserrat.gencat.cat>). Na suchych i nasłonecznionych obszarach skalnych dużą reprezentację ma awifauna. Wśród skał dostrzec można jaskółkę skalną (*Ptyonoprogne rupestris*) oraz jerzyka alpejskiego (*Apus melba*). Zimą obserwować można tu rzadkiego pomurnika (*Tichodroma muraria*), mającego umiejętność wspinania się po ścianach skalnych. Spośród ptaków drapieżnych w wysokich partiach gniazduje orzełek południowy (*Hieraaetus fasciatus*), charakterystyczny dla północnej Afryki, i puchacz (*Bubo bubo*). Udało się tu odtworzyć populację sokoła wędrownego (*Falco peregrinus*).

Spośród ssaków wyższe tereny zamieszkuje kuna domowa (*Martes foina*) oraz reintrodukowana w 1995 r. dzika koza góraska, zwana też koziorożcem pirenejskim (*Capra pyrenaica hispanica*). Nowe osobniki bardzo szybko przystosowały się do środowiska i obecnie widok tych zwierząt na skalistych wierzchołkach nie jest zjawiskiem rzadkim. W jaskiniach znajduje schronienie kilka gatunków nietoperzy. Świat gadów w wyższych partiach góry reprezentuje gekon mурowy, zwany mauretańskim (*Tarentola mauritanica*). Nasłonecznione kamieniste zbocza upodobała sobie żmija iberyjska (*Vipera latastei*), gatunek mało jadowity i dość płochliwy, jednak zaskoczony potrafi boleśnie kąsać.

Odmienne gatunki występują w lasach porastających niższe partie masywu oraz wąwozy i jary. Ptaki reprezentują tu rzadkie w klimacie śródziemnomorskim gatunki, takie jak: gołąb grzywacz (*Columba palumbus*) i drozd śpiewak (*Turdus philomelos*), które w zacienionych lasach masywu znalazły warunki podobne do występujących w wyższych szerokościach geograficznych. W lasach występuje dość powszechnie zniczek (*Regulus ignicapillus*), podobnie jak jego kuzyn z rodziny pokrzewkowatych – gajówka (*Sylvia borin*).

Wśród ssaków zamieszkujących lasy w niższych partiach masywu pospolity jest dzik, żyje tu też wiewiórka ruda oraz cha-

rakterystyczna tylko dla strefy śródziemnomorskiej, prowadząca nocny tryb życia, żeneta (*Genetta genetta*) – średniej wielkości drapieżnik z rodziny łasz. Z płazów spotkać można tu salamandrę plamistą, a z gadów – padalca zwyczajnego (*Anguis fragilis*) (Galsol 1992).

Park Naturalny Góry Montserrat. Cały teren masywu objęty jest Parkiem Naturalnym Góry Montserrat, utworzonym w 1987 r., o powierzchni 3630 ha (w tym centralnie położony obszar o powierzchni 1765 ha podlega ochronie rezerwatowej) oraz strefie ochronnej o powierzchni około 4 tys. ha (Decret 59/1987, <http://www20.gencat.cat>). Jeszcze w 1950 r. powołano do życia specjalne ciało nadzorcze (Patronat de la Muntanya de Montserrat), skupiające przedstawicieli opactwa Montserrat, administracji państwowej i samorządu terytorialnego różnych szczebli (<http://muntanyamontserrat.gencat.cat>), mające zajmować się leśnictwem, urbanistyką, kulturą i turystyką, tak by zapewnić spójny front działań w zakresie zarządzania dziedzictwem kultury i przyrodniczymi zasobami masywu. Po utworzeniu parku naturalnego kompetencje Patronatu skupiają się na całościowym zarządzaniu. Władza wykonawcza leży w gestii wyznaczonego przez Patronat dyrektora. Podejmowane są decyzje w sprawach rozwoju turystyki, m.in. bezpieczeństwa, dostępu, parkingów, szlaków turystycznych, stref dozwolonych do wspinaczki, poszanowania wartości góry-sanktuarium. W gestii parku naturalnego leży realizacja planu ochrony parku przez kompleksową troskę o stan przyrody i krajobrazu, renowację zabytkowych obiektów położonych na jego terenie, realizację robót publicznych, szczególnie w zakresie zabezpieczenia przeciwpożarowego (a szczególnie groźne są umyślne podpalenia w wielu miejscach naraz) i ruchów grawitacyjnych (osuwiska, obrywy). W celu uprzystępnienia dziedzictwa parku przystosowano do celów wystawienniczych górną stację kolejki na szczyt Sant Joan, organizując tam ekspozycję edukacyjną *Aula de la Natura*, gdzie w postaci plansz i makiet przedstawione są zagadnienia z zakresu przyrody nieożywionej i ożywionej oraz historii i zabytków Montserrat.

UWARUNKOWANIA ANTROPOGENICZNE ROZWOJU TURYSTYKI W MONTSERRAT

Sanktuarium Montserrat z ponad 2 milionami pielgrzymów rocznie jest jednym z ważniejszych centrów pielgrzymkowych w Europie. Aktywności religijne obejmują uczestnictwo w liturgii i sakramentach, modlitwę osobistą, śpiewanie *Violai* i innych pieśni maryjnych, nawiedzenie figury Matki Bożej, zapalanie świec wotywnych, rekolekcje, kursy liturgiczne, konferencje duchowe itp. Turystyka kulturowa w Montserrat obejmuje zwiedzanie miejsc historycznych, obiektów architektonicznych i wystaw muzealnych oraz uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych (koncertach muzycznych, festiwalach, spektaklach) i ludycznych (tańcach). Głównym walorem antropogenicznym masywu jest sanktuarium Matki Bożej z Montserrat: bazylika mieszcząca cudowny wizerunek wraz z klasztorem benedyktynów, a także znajdująca się nieopodal Święta Grota i inne budowle sakralne oraz mała architektura religijna i kommemoratywna. Obiekty te mają ściśły związek z dziejami narodu katalońskiego. Żarania tego narodu reprezentuje postać legendarnego księcia Barcelony Wilfreda I Kudłatego z IX w. (*Guifré I el Pelós*), walczącego z Maurami, zakładającego klasztor benedyktyński na wolnych od muzułmanów terytoriach (Coll i Alentorn 1990). Pierwszą wzmianką pisaną wspominającą kościoły na górze i u podnóża Montserrat jest akt z 888 r., którym Wilfred nadał montserrackie kościoły¹ klasztorowi w Ripoll (Albareda 2005). Relacja o życiu pustelniczym w tych zamierzczłych czasach przetrwała w postaci legendy o bracie Janie Garí (Fra Joan Garí), pokutującym tu za swoje grzechy i dlatego chodzącym na czworakach jak zwierzę (Redo Martí 1996).

Historia kultu Matki Boskiej z Montserrat, zwanej *La Moreneta* (Czarnulka), sięga IX w. Według legendy cudowną figurkę w jednej z grot masywu znaleźli pastuszkowie, przywieźdzeni cudownym światłem bijącym

¹ „Et in alio loco in ipsa marcha locum quem nominant Monte serrado, ecclesias que sunt in cacumine ipsius montis vel ad inferiora eius, cum ipso spode” (Marca Hispanica, ap. 46).

Kompleks sanktuarium w Montserrat

z grotty. Klasztor benedyktynów został ufundowany w Montserrat w 1025 r. przez opata Olibę (Albareda 1972). W XII w. wybudowano świątynię romańską. W roku 1410 tutejsze opactwo uzyskało samodzielność. Pielgrzymi z różnych stron docierali pieszo do klasztoru, aby złożyć hołd Bogu i zapalić lampkę wotywną. Pielgrzymowały całe parafie. Jedną z ważniejszych dróg pątniczych był szlak z Barcelony przez Terrasę. Kilka szlaków św. Jakuba z wybrzeża Morza Śródziemnego (służyły pielgrzymom z Włoch) i z Francji (dla pątników z Prowansji) wiodło przez Montserrat, dołączając następnie do trasy aragońskiej (Claramunt Rodríguez i Bertran Roigé 2010). Przykład modlitwy i medytacji mnichów odegrał ważną rolę w życiu św. Ignacego z Loyoli, który nawróciwszy się, pozostawił w Montserrat swoją zbroję rycerską, a biorąc przykład z pokutnego życia i medytacji prowadzonej przez mnichów, zamieszkał w niszy skalnej w pobliskiej Manresie, gdzie obmyślił cykl ćwiczeń duchowych, zwanych ignacjańskimi (Albareda 1990). Obecna bazylika została ufundowana w 1592 r. i wybudowana głównie w stylu renesansowym, z zachowaniem części dawniejszych. Bogate wnętrze bazyliki zostało zniszczone podczas wojny napoleońskiej w 1811 r., kiedy to francuscy żołnierze podpalili świątynię. Podczas późniejszej restauracji wnętrze wzbogacono wieloma motywami modernistycznymi w stylu art nouveau, który dominował w Katalonii u schyłku XIX w. i do dziś jest jej wizytówką. W roku 1881 świątynia uzyskała status bazyliki mniejszej. W roku 1901 powstał charakterystyczny bogato zdobiony portal główny oraz fasada

fot. W. Glemza

Figurka Czarnej Matki Bożej z Montserrat

z rzezbami apostołów. W budynku bazyliki zachowany jest portal oryginalnego romańskiego kościoła, a także część gotycka. Wnętrze bazyliki, składające się z nawy głównej oraz dwóch naw bocznych z licznymi kaplicami, ozdobione jest wiszącymi lampami wotywnymi, ofiarowanymi przez różne miasta, regiony i instytucje. Pałący się od wielu stuleci przed Matką Bożą płomień jest symbolem żywotności języka katalońskiego. W prezbiterium w stallach zasiadają mnisi. Ołtarz główny bazyliki stanowi ośmiotonowy blok, wykuty z miejscowej skały, pochodzący z XVI w. Cudowna figurka ekspozowana jest nad prezbiterium w galeryjce (*cambril*), do której prowadzą marmurowe schody dla pielgrzymów. Za prezbiterium znajduje się kaplica z bogatymi zdobieniami z XIX w.

La Moreneta, czyli Czarnulka, to pochodząca z XII w. drewniana rzeźba, będąca pięknym przykładem katalońskiej rzeźby romańskiej (Nigra sum 1995, La imatge 2005). Przedstawia ona Matkę Boską siedzącą na tronie z Dzieciątkiem na kolanach i kulą w prawej dłoni. Jezus wykonuje gest błogosławieństwa, a w drugiej ręce trzyma szyszkę. Charakterystyczną cechą figurki jest ciemny kolor twarzy i rąk Matki Boskiej oraz Jezusa. W 1881 r. papież Leon XIII oficjalnie koronował Matkę Boską z Montserrat na królową i patronkę Katalonii. *La Moreneta* jest symbolem narodowościowych dążeń Katalończyków oraz walki o pełne samostanowienie i jest głęboko wpisana w kontekst kulturowy tego narodu (Soler i Canals 2005).

Obecny budynek klasztoru zbudowano w 1925 r. na gruzach zniszczonej historycz-

nej budowli według projektu katalońskiego architekta Puiga i Cadafalcha w stylu neoromańskim. W klasztorze (zamkniętym dla publiczności) na stałe mieszka około 80 mnichów, którzy zajmują się modlitwą, pracą oraz posługą duszpasterską dla pielgrzymów (Molas i Rifa 1998). W klasztorze mieściła się jedna z pierwszych pras drukarskich Półwyspu Iberyjskiego. Bogata biblioteka (nieodstępna dla publiczności), odbudowana po napoleońskich zniszczeniach w 1811 r., liczy 250 tysięcy woluminów, wśród których znajdują się dzieła rękopiśmiennictwa o ogromnej wartości, m.in. *Llibre Vermell* – kopia z 1399 r. (<http://www.cervantesvirtual.com>).

Modlitwę wspólnotową uświetnia chłopięcy chór Escolania, istniejący już w 1307 r., będący zapewne najstarszą szkołą muzyczną w Europie. Jest jednym z najśłynniejszych chórów chłopięcych świata. Tworzy go około 50 młodych śpiewaków, którzy przez 2–3 lata przebywania w internacie otrzymują wykształcenie muzyczne i ogólne (Molas i Rifa 1998).

Muzeum Montserrat zawiera bardzo wiele cennych eksponatów archeologicznych, historycznych, obiektów liturgicznych oraz dzieł sztuki. Sekcja biblijna prezentuje prace mnichów zajmujących się badaniem Biblii. Bogata jest kolekcja malarstwa, z dziełami takich mistrzów jak El Greco, Carravagio, Monet, Degas, Picasso, Dalí czy Miró. Kolekcja *Nigra sum* gromadzi przedstawienia malarskie i rzeźbiarskie wizerunku Matki Boskiej z Montserrat (Museu de Montserrat 2011).

W pobliżu kompleksu klasztornego znajduje się droga krzyżowa. W krajobrazie zaznacza się monumentalna droga różańcowa (Cami del Rosari) prowadząca do Świętej Groty (Santa Cova), gdzie według podań znaleziono cudowny wizerunek. Artystyczne realizacje tematów tajemnic różańcowych zaprojektowali najwybitniejsi architekci i rzeźbiarze katalońscy epoki art nouveau (secesji): Antonio Gaudi, Joseph Subirachs, Josep Puig i Cadafalch. Droga do Świętej Groty została wybudowana pod koniec XVII w., co było nie lada wyczynem, zważywszy na trudności techniczne i stromość stoków.

Kaplica Świętej Groty, wybudowana na przełomie XVII i XVIII w., wkomponowana

jest w skałę. We wnętrzu kaplicy znajduje się oryginalna jaskinia, w której – według legendy – znaleziono figurkę La Morenety (Molas i Rifa 1998).

W północno-wschodniej części masywu znajduje się romański klasztor Santa Cecilia, znany już w 945 r., gdzie powstała pierwsza forma życia wspólnotowego mnichów na terenie Montserrat (wcześniej pojedynczy mnisi zamieszkiwali w pustelniach). W 1539 r. klasztor Santa Cecilia połączył się administracyjnie z klasztorem montserratynskim. W czasie najazdu francuskiego w 1811 r. został częściowo zniszczony, a w 1862 r. odrestaurowany w pierwotnym kształcie.

Charakterystycznym walorem antropogenicznym są pustelnie. Wiodą do nich ścieżki piesze, mniej lub bardziej widoczne. Eremitoria rozsiane po całym obszarze masywu zamieszkiwane były od VI do XIX w., z przerwą wywołaną najazdem arabskim na Półwysep Iberyjski oraz najazdem napoleońskim. Skutkiem kasaty klasztoru w XIX w. życie pustelnicze zagasło. Po odrodzeniu się życia pustelniczego pierwsze przejawy turystyki pieszej w Montserrat w XIX w. wiązały się właśnie z wizytami w kaplicach (Picazo 1990). Eremiticy mieszkali w miejscach trudno dostępnych, głównie w wybudowanych obok kaplic pustelniach, bądź w grotach czy niszach skalnych (Muntadas 1867). Kaplice porozrzucone są w różnych częściach masywu: Sant Joan, Sant Onofre, Sant Miquel, mieszcząca się przy krzyżu Sant Miquel, całkowicie odbudowana w 2006 r. Najpopularniejsza na terenie masywu ścieżka piesza prowadzi z klasztoru do kaplicy Sant Jeroni, po drodze mijając kaplice Sant Dimes, Santa Creu, Santissima Trinitat oraz Sant Benet. Santa Creu była najdłużej zamieszkiwaną spośród wszystkich pustelni – przebywający w niej ojciec Bazyli zmarł w 2003 r. Kaplica Sant Benet została przekształcona w schronisko górskie. Z innych kaplic-pustelni pozostały tylko ruiny: Sant Jaume koło skały Gorra Marinera, podobnie położona w pobliżu Santa Magdalena, a także Santa Caterina, Sant Antoni w okolicach Cavall Bernat, Sant Salvador przy skale l'Elefant oraz kaplica Santa Anna.

Zespół klasztorny i jego okolice stanowią niejako otwarte muzeum architektury

i rzeźby. Przy ścieżkach, w punktach widokowych i na skałach umieszczono wiele tablic, płaskorzeźb i rzeźb, wkomponowanych w krajobraz. Ich wykonawcami są słynni artyści katalońscy². Są to dzieła o odniesieniu religijnym (majoliki, rzeźby), inne upamiętniają wybitnych twórców kultury katalońskiej³.

Na stoku Montserrat leży również klasztor Benedyktynek, zaangażowanych narodowo i społecznie, organizujących różnorakie kursy i warsztaty oraz sprzedających oryginalnej ceramiki (<http://www.stbenetmontserrat.org>; <http://www.benedictinescat.com/Montserrat>).

Miejscem słynnym z bitwy podczas najeżdżenia wojsk napoleońskich w 1808 r. jest El Bruc. Znajduje się tam pomnik legendarnego dobosza⁴, który biciem w bęben wśród skał, powielających głos echem, wprowadził w błąd Francuzów, którzy odnieśli wrażenie jakoby otoczyli ich liczne oddziały przeciwnika. Chłopiec z bębniem stał się symbolem narodowym Katalończyków. Miejsowość El Bruc, położona u stóp masywu, jako jedna z „bram” Montserrat, zaktywizowała swoją ofertę turystyczną z okazji 200-lecia bitwy. Can Casas, niezwykle budynek modernistyczny, od 2007 r. pełni rolę centrum interpretacyjnego jako Muzeum Góry Montserrat w El Bruc. Istotną część stanowi historia bitwy pod Montserrat. Pozostałe ekspozycje poświęcone są elementom geografii i przyrody Montserrat, paleontologii i speleologii, a także historii wspinaczki w ścianach masywu. Zawiera również zbiory archeologiczne i historyczne. Część interpretacji dziedzictwa dokonuje się w plenerze na Szlaku Bitwy. W powstanie muzeum istotny wkład wniosło stowarzyszenie miłośników tego muzeum (Redón 2014). W Monistrol przy stacji kolejowej można zwiedzić muzeum kolejki zębatej.

² Josep Maria Subirachs, Frederic Marès, Jaume Clavell, Joaquim Capdevila i in.

³ Myśliciel Ramon Llull, poeci ks. Jacint Verdaguer i Joan Maragall, inicjator normalizacji języka katalońskiego Pompeu Fabra, promotor sardany Pep Ventura, promotorzy muzyki i śpiewu Anselm Clavé i Lluís Millet, śpiewak Emili Vendrell, wiolonczelista Pau Casals i in.

⁴ Dzieło rzeźbiarza Frederica Marèsa, odsłonięte w 1952 r.

ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE MASYWU MONTSERRAT

Infrastruktura komunikacyjna. Dojazd do Montserrat umożliwiają autostrady AP-7 oraz C-16 i droga szybkiego ruchu A-2. Dojazd samochodem możliwy jest pod sam kompleks klasztorny krętymi drogami lokalnymi BP-1121 z Monistrol oraz BP-1103 z El Bruc. Do kompleksu parkingów Can Maçana prowadzi z autostrady A2 droga lokalna BP-1101. Do podnóża góry dotrzeć można koleją (FGC) linii R5 Barcelona – Martorell – Manresa. Część podróżnych zmierzających do kompleksu klasztornego wysiada na stacji kolejowej Aeri de Montserrat, by wjechać kolejką linową, tzw. *Aeri*. Przepustowość kolejki linowej jest niewielka, toteż większość pasażerów decyduje się na wjazd kolejką zębatą, tzw. *Cremallera*, ze stacji Monistrol de Montserrat, co ponadto jest tańszą opcją. Oferowane są bilety turystyczne kombinujące różne środki transportu zbiorowego, zwiedzanie i obiad po promocyjnej cenie. Kolejną możliwością dotarcia do Montserrat są autobusy liniowe firm Autocares Julià lub ATSA z Barcelony. Częste połączenia z Martorell oferuje firma Hispano Igualdina, która w swojej ofercie ma połączenia z Barcelony i barcelońskiego lotniska w Prat do Martorell, Collbató i El Bruc oraz kursy z Martorell do miejscowości w południowo-zachodnich obrzeżach masywu. Grupy zorganizowane korzystają na ogół z autokarów.

Infrastrukturę komunikacyjną w obrębie górotworu stanowią dwie linie kolejki zębatej, tzw. *funicular*, łączące kompleks

foto. W. Glemza

Masyw Montserrat – ściana północna

klasztorny z innymi miejscami turystycznymi: krótsza – ze ścieżką pieszą do świętej grotty Santa Cova, a dłuższa – ze szczytem San Joan. Przejazd wagonikiem po trasie o znacznym stopniu nachylenia stanowi dużą atrakcję. Władze parku naturalnego starają się zredukować indywidualny ruch samochodowy na drogach w obrębie masywu i zlikwidować nielegalne parkowanie na poboczach. Dlatego promuje się dojazd kolejkami i autobusami wahadłowymi uruchomianymi w sezonie turystycznym, rozwożącymi turystów z miejscowości i parkingów w różne punkty masywu. U podnóża masywu wybudowano wiele parkingów, mających zachęcić turystów do zostawiania samochodów i wjeżdżania „na górę” kolejką terenową bądź linową. Sieć parkingów na obrzeżach masywu powiązana jest ze szlakami pieszymi. Utrzymanie infrastruktury komunikacyjnej nie jest łatwe ze względu na częste osuwiska i obrywy skalne tarasujące zarówno drogi dojazdowe, jak i tory kolejek zębatych. Niekiedy ruchy grawitacyjne przyjmują rozmiar katastrofalny, wymuszając zamknięcie komunikacji do czasu usunięcia przeszkód.

Baza noclegowa. Obiekty noclegowe znajdujące się w kompleksie klasztornym, przeznaczone są głównie dla pielgrzymów i turystów kulturowych. Istnieje górską bazą noclegową dla wspinaczy i wędrowców górskich, obejmującą kemping i schroniska górskie. Rozwija się zróżnicowana rodzajowo baza noclegowa w miejscowościach otaczających masyw (El Bruc, Monistrol de Montserrat, Collbató i Marganell).

W pobliżu kompleksu klasztornego wyższym standardem charakteryzuje się trzygwiazdkowy hotel Abat Cisneros przy głównym placu sanktuarium, mogący pomieścić 153 osoby w 82 pokojach, posiadający ponadto dwie sale konferencyjne oraz restaurację. Skromny standard oferuje dom pielgrzyma Cel-las Abat Marcet, z 94 apartamentami 2-, 3- i wieloosobowymi, wyposażonymi w łazienkę i aneks kuchenny, o całkowitej pojemności 275 osób (<http://www.montserratvisita.com>). Żeński klasztor św. Benedykta na północnym stoku góry ma pokoje gościnne dla 22 osób, w tym dwa pokoje zlokalizowane w dzwonnicy. Kemping o pojemności 50 osób przy szlaku Sant Miquel w

odległości około 15 minut marszu od klasztoru (bez dostępu dla zmotoryzowanych) ma miejsca namiotowe, zadaszenia, źródło bieżącej wody i boisko. Inny kemping, poza granicami parku naturalnego, znajduje się w Monistrol. Nielegalne na terenie Montserrat jest nocowanie w naturalnych jaskiniach i niszach skalnych, praktykowane niekiedy przez amatorów spędzenia nocy w całkowitym zespeleniu z naturą.

Na terenie masywu znajdują się trzy schroniska górskie ze stałym personelem. Dwa z nich należą do Federacji Klubów Wycieczkowych Katalonii (Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya – FEEC). Schronisko Santa Cecilia Bartomeu Puiggros sąsiaduje z romańskim klasztorkiem Santa Cecilia, przy drodze lokalnej BP-1103 w północno-wschodniej części góry, na wysokości 678 m n.p.m., z salami wieloosobowymi na 36 osób. Obiekt wyposażony jest w prąd, bieżącą wodę i kuchnię serwującą gorące posiłki. Przy schronisku przebiegają szlaki piesze GR172 oraz GR4. Schronisko Vicenç Barbé, położone na wysokości 900 m n.p.m. w północno-zachodniej części masywu w okolicy les Agulles, znajduje się w odległości 45 minut marszu od kompleksu parkingowo-wypoczynkowego Can Maçana, 3 godziny od klasztoru. Dysponuje 20 miejscami na łóżkach piętrowych w jednej sali sypialnej, połączonej z salą jadalną. Z noclegu korzystają głównie wspinacze. W recepcji kupić można także podstawowe artykuły spożywcze oraz napoje. Obiekt posiada dostęp do wody ze studni. Budynek zostały wyremontowane, zaopatrzone w baterie słoneczne i ogrzewanie.

Należące do opactwa schronisko Sant Benet, mieszczące się w zabytkowej kapliczce-pustelni w okolicy Sant Salvador, około godziny marszu od kompleksu klasztornego, może dać nocleg 22 osobom. Jest to schronisko głównie dla wspinaczy. Ma surowe warunki sanitarno-bytowe. Za łóżka służą tu drewniane stelaże rozkładane na podłodze. Jest dostęp do bieżącej wody oraz kuchnia, w której można kupić napoje i kanapki.

Baza gastronomiczna i handlowa. Baza żywieniowa skupia się w kompleksie turystycznym sanktuarium, gdzie jest okazały ruch pielgrzymkowy (Restaurant de Mont-

Tab. 1. Szlaki długodystansowe przebiegające przez Montserrat

Nr	Przebieg	Długość	Przebieg w rejonie Montserrat
GR-4	z Puigcerda do Montserrat	158 km	z Marganell do klasztoru Montserrat
GR-5	z Sitges do Canet de Mar	214 km	łączy Collbató i Monistrol z klasztorem
GR-6	z Barcelony do Montserrat	54 km	z okolic Collbató do klasztoru
GR-96	z Vallvidrera (Barcelona) przez Rubí do Montserrat	54 km	od historycznego mostu nad Llobregat w Monistrol przez Świętą Grotę do klasztoru
GR-172	z Reus do Bellprat	193 km	od Collbató poprzez klasztor Montserrat do Can Maçana

źródło: muntanyamontserrat.gencat.cat; www.montserratvisita.com; www.catalunya.com/rutas

serrat na 1200 osób w punkcie widokowym poniżej klasztoru, z barem samoobsługowym na parterze, restauracja hotelu Abat Cisneros, urządzona w dawnych stajniach klasztornych, z dwoma salami w sumie na 220 osób, popularna jadłodajnia samoobsługowa w dolnej części kompleksu klasztorowego oraz typowy Bar de la Plaça). Do dyspozycji turystów jest miejsce piknikowe przy punkcie widokowym Mirador dels Apostols, poniżej budynku Restauracji Montserrat. Punkty gastronomiczne istnieją w schroniskach górskich na terenie masywu. Schroniska udostępniają turystom palniki gazowe, dysponują stołami i ławami na zewnątrz budynku. Ofertę gastronomiczną dopełniają restauracje w pobliskich miejscowościach, m.in. w Monistrol (<http://www.turismemonistrol.cat>) i Montserrat Parc koło El Bruc (wyspecjalizowana w grillowanym mięsowie), a także bary przy szosach obsługujące głównie ruch tranzytowy.

Tradycyjne produkty wykonywane w klasztorze i w okolicznych miejscowościach, takie jak miód, nalewki ziołowe (*aromes de Montserrat*), kataloński szampan (*cava*), przetwory owocowe oraz tradycyjny kataloński ser biały (*mató*) i słodkie suchary z migdałami (*carquinyolis*), oferowane są przez sklepy i stragany znajdujące się poniżej kompleksu klasztorowego. Poza tym placówki handlowe dysponują szeroką ofertą dewocjonaliów i pamiątek z wizerunkiem Morenety. W stałej sprzedaży są książki, albumy, płyty i przewodniki, wiele z nich wydanych przez słynne wydawnictwo klasztorne Abadia de Montserrat.

Szlaki turystyczne i trasy wycieczkowe. Sanktuarium montserratyńskie jest ważnym węzłem szlaków długodystansowych (GR – *Gran Recorregut*), znakowanych czerwono-

-białym paskiem (tab. 1). Oznakowano tu też żółtymi strzałkami i emblematami muszli na niebieskim tle szlak św. Jakuba do Santiago de Compostela.

Na terenie Parku Naturalnego Góry Montserrat wyznaczono też szlak krótkodystansowy (PR – *Petit Recoregut*). Znakowany żółto-białym paskiem szlak PR C-19, tworzący pętlę długości 24 km, biegnie z Monistrol tzw. Droga Anioła (*Cami de l'Angel*), następnie wzdłuż drogi lokalnej BP-1103 do klasztoru, potem Droga Świętego Michała (*Cami de Sant Miquel*), przez Pla de les Tarantules, koło schroniska Sant Benet, a później poniżej słynnej skały Cavall Bernat aż do schroniska Santa Cecilia, skąd przez obszary na północ od masywu wraca do Monistrol.

Najpopularniejszą ścieżką pątniczą jest Cami dels Tres Quarts z Monistrol do klasztoru, przemierzana przez niektórych pielgrzymów bosą. W poszczególnych gminach wokół Montserrat wyznaczono trasy wycieczkowe, prowadzące do różnych części masywu (tab. 2). W celu deglomeracji ruchu turystycznego wyznaczono trasy spacerowe u jego podnóża, m.in. uprzystępniająca lokalne dziedzictwo sakralne Trasa Pustelni Romańskich w okolicy Marganell (<http://muntanyamontserrat.gencat.cat>) czy interpretująca dziedzictwo gospodarcze Trasa Oliwy w Collbató (<http://www.portalsmontserrat.net>), a także otwarta z okazji 200-lecia bitwy pod El Bruc trasa upamiętniająca to odparcie wojsk napoleońskich (<http://www.portal-smontserrat.net>). Wiele jest propozycji tras wycieczek pieszych, biegowych, rowerowych i motocyklowych, przebytych przez internautów (<http://es.wikiloc.com>).

Baza towarzysząca i paraturystyczna. Przyjmowaniem grup pielgrzymów zajmuje

Tab. 2. Wybrane trasy wycieczkowe w Parku Naturalnym Góry Montserrat

Trasa	Punkt startu	Czas przejścia	Długość	Trudność	Rodzaj
Okrężna – Agulles i Frares Encantats	Can Maçana	2 godz. 15 min	5,7 km	średnia	krajobrazowa
Trasa Pustelni	klasztor	2 godz.	7 km	mała	sakralna
Droga Wodna do klasztoru	Coll Cabiró, Monistrol	1 godz. 45 min	6,5 km	średnia	pielgrzymkowa
Trasa Bitwy pod El Bruc	El Bruc	1 godz. 30 min	4,6 km	mała	historyczna
Do schroniska Vicenç Barbé	El Bruc	1 godz. 30 min	5,2 km	średnia	przyrodnicza

źródło: muntanyamontserrat.gencat.cat; www.portalsmontserrat.net

się Ośrodek Koordynacji Duszpasterstwa (Centre de Coordinació Pastoral). Interpretacja walorów sakralnych niezbędna jest szczególnie dla gości spoza kręgu kulturowego chrześcijaństwa. Walory te uprzystępnia Centrum Audiowizualne (Espai Audiovisual) przez projekcje filmowe oraz dźwiękowe, zapoznając turystów z życiem mnichów we wnętrzu klasztoru. Rolę informacyjną spełnia oficjalna strona WWW dostępna w pięciu językach (<http://www.montserratvisita.com>), a walory obszaru przybliża prezentacja Montserrat Virtual, zawierająca panoramiczne widoki masywu (<http://visita3d.com/vv/montserrat/index.php>). Na miejscu (również telefonicznie i mailowo) porad udziela biuro informacji turystycznej przy sanktuarium oraz punkty IT w Monistrol (<http://www.turismemonistrol.cat>), El Bruc, Collbató i dalszych miejscowościach. Kierownicy schronisk (*guardians*) udzielają wskazówek w sprawie szlaków turystyki pieszej i dróg wspinaczkowych.

Główną regułą benedyktynów jest *Ora et labora*, aby więc obsługa napływających gości nie kolidowała z zajęciami mnichów, powołano specjalne przedsiębiorstwo Agrícola Regional SA (ARSA), zawiadujące hotelem, domem pielgrzymia i jednostkami handlowymi. Organizuje ono turystykę kulturową, przewodnictwo, spacerzy tematyczne oraz zwiedzanie wnętrza zespołu klasztornego niedostępnych dla ogółu publiczności (Escolania, Sacristia Nova, wytwórnia nalewek ziołowych). Promuje pakiety turystyczne „Montserrat Visita”.

Nad stanem turystyki i bezpieczeństwem czuwają: służba porządkowa sanktuarium, straż parku naturalnego, policja, ekipy ratow-

nicze Czerwonego Krzyża (Creu Roja), straż pożarna i policja. Do obiektów bazy towarzyszącej na terenie kompleksu klasztornego należą: punkt medyczny, poczta, toalety, aparaty telefoniczne, plac zabaw itp.

Portals de Montserrat powstała jako wspólna inicjatywa promocyjna Patronatu góry Montserrat i okolicznych jednostek administracji terenowej: Collbató, El Bruc, Marganell i Monistrol de Montserrat w celu rozwoju turystyki rodzinnej, uprawianej w poszanowaniu środowiska (<http://www.portalsmontserrat.net>). Inicjatywa ma przyczynić się do zrównoważonego rozwoju obszaru. Promuje tradycję i szczególne wydarzenia lokalne.

Miłośnicy Montserrat ze stowarzyszenia Amics de Montserrat popularyzują idee montserratyńskie w społeczeństwie (<http://www.amicsdemontserrat.cat>), rozprowadzany jest wśród nich biuletyn sanktuarium (*Butlletí del Santuari*).

Przedsiębiorstwo kolejowe Ferrocarrils de Generalitat de Catalunya, które wykreowało w Katalonii produkt turystyczny powiązany z przejazdem koleją, oferuje pakiet turystyczny obejmujący bilet kolejowy, noclegi i promocyjny dostęp do usług związanych z turystyką aktywną (<http://turismefgc.cat>). W przypadku podróży do Montserrat pasażerowie otrzymują pakiet powitalny zawierający lokalne łakocie, audioprzewodnik mp3 po sanktuarium (w 8 językach) wraz z przewodnikiem po tzw. muzeum w plenerze w okolicach klasztoru. Dla grup szkolnych organizowane są warsztaty o tematyce techniczno-kolejowej w muzeum kolejki zębatej w Monistrol de Montserrat. W ramach marketingu wykreowano klub dla kobiet o

imieniu Montserrat (popularnym w Katalonii), dający członkiniom zniżki na przejazd do Montserrat.

Przyszłość góry-sanktuarium jest oczkiem w głowie całego narodu katalońskiego. W kolejnych latach wykonano zasadnicze ulepszenia inżynieryjno-budowlane w obrębie kompleksu klasztornego. W roku 2010 zainstalowano nowe organy. Utworzona w 1997 r. fundacja montserratyńskiego opactwa – Fundació Abadia de Montserrat, 2025 – podejmuje działania dążące do zachowania duchowego i materialnego dziedzictwa Montserrat i przekazania go przyszłym pokoleniom (<http://www.abadiamontserrat.net>). Bezpośrednim celem jest zbieranie środków na prace renowacyjne i przygotowanie sanktuarium do obchodów tysiąclecia życia monastycznego w Montserrat, które przypada w 2025 r. Do fundacji należy 129 instytucji i przedsiębiorstw, działających w różnych sektorach życia publicznego i usług komercyjnych.

PODSUMOWANIE

Analiza lokalnych zasobów turystycznych w Masywie Montserrat, znanym z tysiącletniego ośrodka kultury religijnej, wykazała, że obszar odznacza się korzystnymi warunkami do uprawiania turystyki, zarówno skupionej na aktywności religijnej i społeczno-kulturowej w obiektach sanktuarium maryjnego należących do klasztoru Benedyktynów, jak też do uprawiania rozmaitych całorocznych form aktywności rekreacyjnej, fizycznej i intelektualnej na obszarze górskim parku naturalnego, którego najważniejszymi walorami są surrealistyczne formy skalne oraz unikatowa mozaika zbiorowisk roślinnych.

Poszczególne podmioty zarządzające obszarem kreują właściwe sobie, komplementarne kierunki rozwoju oferty spędzania czasu wolnego. Sanktuarium montserratyńskie z opactwem benedyktyńskim, będącym jednym z najstarszych ośrodków duchowości w Europie Zachodniej, kontynuuje swoją misję inkulturacji Ewangelii w społeczeństwie, sprzyjając wzmocnieniu tożsamości katalońskiej opartej na korzeniach chrześcijańskich. Mimo postępującej sekularyzacji spo-

łeczeństwa Katalonii tradycje pątnicze są ciągle żywe, dostosowywane dzięki różnym programom do sylwetki współczesnego odwiedzającego. Mnisi, skupiając się na postudze duchowej, dbają o integralność turystyki pielgrzymkowej i religijno-kulturowej (dziedzictwo sakralne, architektura, sztuka, pamiątki historii, muzeum). Oferta skierowana do masowego turysty zawiera – oprócz postugi religijnej – pierwiastek krajoznawczy, realizowany zarówno w samym kompleksie sanktuarium (bogate zbiory muzealne oraz sala audiowizualna, uprzywilejowana istota benedyktyńskiego życia kontemplacyjnego), jak i podczas kilkugodzinnych pobytów w plenerze, kiedy to turyści przemierzają się po Masywie Montserrat, korzystając z kolejek zębatych, spacerowych tras religijno-kulturowych i szlaków turystycznych. Rozwinięty jest też sektor usług zaspokajający potrzeby komercyjne odwiedzających, zarządzany przez specjalnie powołany w tym celu podmiot gospodarczy. Innowacyjność oferty polega na zapewnieniu wysokiej jakości pobytu, nawiązaniu do tradycji, prowadzeniu interpretacji dziedzictwa dla osób obcojęzycznych i przybywających z pozachrześcijańskich kręgów kulturowych. Wyraźne jest spojrzenie gospodarzy w przyszłość. Działalność Fundacji Abadia de Montserrat, 2025 pokazuje, jak dążyć do zrównoważonego użytkowania sanktuarium masywu. Zabieganie o społeczne poparcie i szukanie sponsorów w celu sfinansowania podejmowanych projektów, którego destynatariuszami mają być przyszłe pokolenia, tworzy klimat współdziałania – wspólnego budowania kraju.

Gospodarze dążą do zapewnienia odwiedzającym produktu turystycznego jak najwyższej jakości. Unikatowy system kolegijskiego zarządzania obszarem chronionym przez Patronat de la Muntanya de Montserrat daje znaczne możliwości porozumienia się interesariuszy. Front działań obejmuje starania o zachowanie wartości i prestiżu góry-sanktuarium przez zrównoważone użytkowanie zasobów, ochronę wrażliwego środowiska góry przed zanieczyszczeniem i degradacją, zachowanie piękna krajobrazu w warunkach presji urbanizacyjnej, stawianie czoła katastrofalnym wy-

darzeniom naturalnym (obrywy skał, osuwiska) i przeciwstawianie się pożarom lasu. Przez niedopuszczenie do rozwoju nowej bazy noclegowej ograniczono pobyt rzesz turystów w zasadzie do odwiedzin jednodniowych. Rozwiązanie problemu nadmiernego ruchu samochodowego w trudnych warunkach górskich uzyskano przez powtórne uruchomienie dziewiętnastowiecznej linii kolejki górskiej i budowę pojemnego parkingu u stóp masywu.

Stowarzyszenia turystyki wędrowskiej, wspinaczkowej i myśliwskiej propagują wśród swych członków właściwe korzystanie z walorów specjalistycznych masywu, podejmując działania na rzecz lepszego rozwiązania kwestii organizacyjnych i bytowych (szlaki, schroniska górskie) w zgodzie z założeniami planu ochrony Parku Naturalnego Góry Montserrat.

Samorządy administracji terenowej dążą do aktywizacji turystyki u podnóża masywu jako „bramy do Montserrat”, wykorzystując lokalne dziedzictwo. Działają w kierunku deglomeracji ruchu turystycznego, chcąc zatrzymać turystów na dłużej u podnóża masywu, dążąc do prezentacji własnego dorobku i aktywizacji gospodarki turystycznej okolicznych miejscowości. Ich przedsięwzięcia wspierane są przez lokalny aktyw miłośników tradycji.

Integracja różnych rodzajów i form użytkowania turystycznego masywu jest osiągnięta przez zrównoważone zarządzanie obszarem i współpracę władz lokalnych i zainteresowanych podmiotów. Funkcjonalność turystyki w Montserrat wynika z zarządzania, opartego na wypracowaniu wspólnego planu działania przez radę nadzorczą Patronat de la Muntanya de Montserrat. Ta wyjątkowa na skalę europejską platforma porozumienia, działająca od ponad 60 lat, skupiająca przedstawicieli klasztoru Benedyktynów oraz administracji państwowej i terenowej różnych szczebli, służy szerokiej, spójnej wizji rozwoju obszaru i zapobieganiu konfliktom. Tylko wspólnie, na drodze współpracy, można wyjść naprzeciw wyzwaniom gospodarki turystycznej i w konstruktywny sposób rozwiązać problemy funkcjonowania obszaru turystycznego o szczególnych wartościach ekologicznych, społecznych i symbolicznych.

Reasumując, góra Montserrat i otaczające ją municypia zapewniają zróżnicowa-

ną ofertę turystyczną, długofalowo zaplanowaną, opartą na zaspokajaniu realnych potrzeb odwiedzających z zapewnieniem warunków przeciwstawiania się negatywnym wpływom turystyki na obszar recepcyjny i jego przyrodę. W perspektywie będzie się to przekładało na potęgowanie wpływu pozytywnego turystyki na samych turystów i społeczność ich przyjmującą. Dysfunkcje, wynikające z ruchu odwiedzających i gospodarki turystycznej mają szansę być zauważone i objęte akcjami korekcyjnymi.

BIBLIOGRAFIA

- Albareda A.M. (1972), L'Abat Oliba fundador de Montserrat (971?–1046): assaig biogràfic, Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Albareda A.M. (1990), Sant Ignasi a Montserrat, Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Albareda A.M. (2005), Sant Ignasi a Montserrat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Cervelló J.M. (2006), Les coves del Salnitre i el Montserrat subterrani, *Muntanya*, 864, 24–31.
- Claramunt Rodríguez S., Bertran Roigé P. (2010) El camino de Santiago en Cataluña, *Medievalismo*, 20, 11–52.
- Coll i Alentorn M. (1990), Guifré I el Pelós en la historiografia i en la llegendà, Institut d'Estudis Catalans, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 39.
- Estrada i Planell G. (2011), Un viatge en el temps al balneari de la Puda de Montserrat, *Materiales del Baix Llobregat*, 17, 23–30.
- Gasol J.M. (1992), Natural Park Muntanya de Montserrat, Departament de Comerç, Consum i Turisme, Barcelona.
- Kowalczyk A., Kowalczyk M., Kulczyk S. (2010), Zagospodarowanie obszarów turystycznych zgodnie z ideą turystyki zrównoważonej, [w:] Kowalczyk A. (red.) *Turystyka zrównoważona*, WN PWN, Warszawa, 56–77.
- La imatge de la Mare de Du de Montserrat (2005) Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Ley 2/2013, de 29 de mayo, de protección y uso sostenible del litoral y de modificación de la Ley 22/1988, de 28 de julio, de Costas (2013), Boletín Oficial del Estado, 129, 40691–40736.
- Llobet S. (2005), Montserrat, Parc Natural de la Muntanya de Montserrat, Geo Estel/Alpina, Barcelona.
- Martínez Rius A. (2006), Aproximació a la geologia de Montserrat, *Muntanya*, 864, 32–38.

- Massot i Muntaner, J. (2012), *Els creadors del Montserrat modern. Cent anys de servei a la cultura catalana*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Molas i Rifa J. (1998), *Guia oficial de Montserrat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Muntadas M. (1867), *Montserrat, su pasado, su presente y su porvenir*, Pablo Roca, Manresa.
- Museu de Montserrat (2011), *Editorial Mediterrània*, Barcelona.
- Nigra sum (1995), *Publicacions de l'Abadia de Montserrat*, Barcelona.
- Nuet i Badia J. (1987), *Vegetació de Montserrat*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- Parellada J.-E. (2002), *Montserrat – El centro nacional del culto religioso de Cataluña, Peregrinus Cracoviensis*, 13, 69–81.
- Picazo A.G. (1990), *Montserrat: las mas bellas ascensiones*, Martinez Roca, Barcelona.
- Redo Martí S. (1996), *Montserrat i el seu entorn*, Col·lecció Indrets, Editorial Angle, Manresa.
- Redón P. (2014), *Museu de la Muntanya de Montserrat del Bruc un museu viu, Mai Enrera Revista d'Activitats de Muntanya Esport i Cultura*, 459, 37–39.
- Soler i Canals J. M. (2005), *Todo Montserrat*, Escudo de Oro S.A., Barcelona.
- Źródła internetowe
<http://es.wikiloc.com> [dostęp: 1.07.2014].
<http://muntanyamontserrat.gencat.cat> [dostęp: 1.07.2014].
<http://turismefgc.cat> [dostęp: 1.07.2014].
<http://visita3d.com/vv/montserrat/index.php> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www20.gencat.cat> [dostęp: 18.10.2014].
<http://www.amicsdemontserrat.cat> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.benedictinescat.com/Montserrat> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.catalunya.com/rutas> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.cervantesvirtual.com> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.espeleoindex.com> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.abadiamontserrat.net> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.montserratvisita.com> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.portalsmontserrat.net> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.stbenetmontserrat.org> [dostęp: 1.07.2014].
<http://www.turismememontrol.cat> [dostęp: 1.07.2014].

Praca wpłynęła do Redakcji: 26.09.2014

Praca została przyjęta do druku: 16.10.2014

Adres do korespondencji:

Hanna Prószyńska-Bordas

Katedra Turystyki

Zakład Teorii Turystyki

Akademia Wychowania Fizycznego

Józefa Piłsudskiego

ul. Marymoncka 34

00-968 Warszawa 45

e-mail: hanna.bordas@awf.edu.pl